

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ У ВИХОВНІЙ РОБОТІ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

У статті обґрунтовується необхідність удосконалення сучасної виховної роботи школи з урахуванням гендерних аспектів. Автор доводить необхідність запровадження гендерного підходу в освітньо-виховний простір загальноосвітньої школи, аналізує сутність гендерного виховання та окреслює основні напрямки виховного процесу, які воно наповнює якісно новим змістом. У дослідженні актуалізуються засоби, прийоми, методи виховання і сучасних інтерактивних освітньо-виховних технологій, за допомогою яких відбувається реалізація процесу гендерного виховання.

Ключові слова: гендер, гендерна педагогіка, гендерне виховання, гендерні підходи, виховна робота, напрями, засоби, прийоми і методи виховання

Постановка проблеми. Інтеграція гендерного підходу в освітньо-виховний простір сучасної загальноосвітньої школи є одним із індикаторів гендерної збалансованості України як розвиненої держави, що стоїть перед європейським вибором. Це, в свою чергу, потребує цілеспрямованого впровадження гендерного підходу як нового способу пізнання та розуміння реалій сучасності у навчально-виховний процес загальноосвітньої школи і, на цій основі, вдосконалення виховного процесу, наповнення його змістом, який сприятиме формуванню сучасного світогляду учнів і розвитку їхнього особистісного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми гендерної освіти та гендерної педагогіки в Україні стали предметом дослідження П. Горностаї, І. Іванової, В. Кравця, Н. Кутової, Л. Харченко, О. Цокур, Л. Штильової.

Особливості впровадження гендерного підходу в систему сучасної освіти обґрунтовані О. Гродською, О. Ільченко, А. Керимовою, В. Кравцем, А. Матляк, О. Місюкевич, А. Тюрменко, Л. Штильова. Проблеми подолання гендерних стереотипів розглядають А. Горишняк, С. Гуріна, О. Кікінеджи, Т. Розумна.

Проблеми гендерного виховання та формування гендерної культури учнів розкривають О. Андрусик, Т. Бугурлін, Е. Кучеренко, Н. Самойленко, К. Троян, О. Цокур, А. Чайка.

Необхідність актуалізації гендерних аспектів виховної роботи загальноосвітньої школи доводить Наказ Міністерства освіти і науки України "Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту" [6].

Відсутність системного підходу у виховній роботі школи і необхідність удосконалення сучасного змісту виховних програм зумовили обрання теми даного дослідження.

Мета статті полягає у висвітленні ролі гендерних аспектів у виховній роботі загальноосвітньої школи.

Результати теоретичного дослідження. Проаналізувавши основні напрямки досліджень у галузі гендерної освіти та гендерного виховання, ми встановили, що відбувається невпинна інтеграція гендерного підходу в діяльність сучасної загальноосвітньої школи. Гендерне виховання стає нагальною потребою сучасної навчально-виховної системи, що потребує, відповідно, висвітлення деяких гендерних аспектів виховної роботи.

Зміст і основні напрямки сучасної виховної роботи школи обумовлені Програмою "Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України" (Наказом № 1243 МОН, молоді та спорту України від 31.10. 2011 р.) [7].

У ній зазначено, що основою сучасного виховного процесу є людина як найвища цінність, а провідною тенденцією виховання стає формування системи ціннісного ставлення особистості до соціального і природного довкілля та самої себе.

Метою виховання, наголошено в документі, є формування морально-духовної життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал.

Зміст виховання складає науково обґрунтована система загальнокультурних і національних цінностей та відповідна сукупність соціально значущих якостей особистості, що характеризують її ставлення до суспільства і держави, інших людей, природи, мистецтва і самої себе.

Основним завданням сучасної школи є виховання свідомих громадян України, забезпечення умов для творчої самореалізації, самовизначення особистості. Цілком логічно у процесі педагогічної діяльності постають питання: "Яким же чином досягти самореалізації кожної особистості в системі особистісно зорієнтованого навчально-виховного процесу? Як організувати процес виховання учнів?"

Яким змістом його наповнити? Що необхідно враховувати, визначаючи завдання й види діяльності з учнями різного віку? На формування яких якостей, умінь і навичок варто насамперед звернути увагу?"

Особистісний підхід цілком слушно кореспондується з гендерним вихованням. На думку В. Кравця: "Гендерне виховання – процес, спрямований на формування якостей, рис, властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі. Тому у сферу гендерного виховання входять не лише такі специфічні відносини між представниками чоловічої і жіночої статі, як подружні, але й будь-які інші: в суспільному житті, праці, відпочинку тощо" [4].

Дослідження, проведені зарубіжними і вітчизняними вченими, дозволяють виявити проблеми виховання та освіти з позиції гендеру. Навчання і виховання нині великою мірою ґрунтуються на статево-рольовому підході, який істотно обмежує розвиток особистості рамками традиційних гендерних ролей в основних сферах життєдіяльності людини: родині, вихованні дітей, освіті, роботі й професії, відпочинку [5, с. 476].

Сучасній освітньо-виховній системі притаманна гендерна сегрегація, яка проявляється в репродукуванні гендерних стереотипів, починаючи з дитячого садка і до ВНЗ. С. Воробйова відзначає, що "всі стосунки в навчально-виховних закладах відтворюють закладені в культурі уявлення про жінок як підлеглих, залежних, таких, що не прагнуть до досягнень, а про чоловіків як домінуючих, незалежних і успішних", тобто в навчально-виховному процесі поведінка дитини оцінюється згідно з її статевою належністю. За даними вітчизняних і зарубіжних учених, учителі приділяють більше уваги хлопчикам, унаслідок чого у дівчат розвивається пасивна модель поведінки, орієнтована на слухняність, очне відтворення бажання уникати помилок. Дівчат орієнтують на вивчення гуманітарних наук, а хлопців – точних. Відставання у дівчат учителі часто пояснюють відсутністю здібностей, а у хлопців – недостатніми зусиллями [2, с. 14].

ЮНЕСКО виокремлює приховані й відкриті елементи в шкільних програмах. Дискримінацією вважається наявність різних навчальних програм для хлопчиків і дівчаток. Це особливо характерно для уроків праці, на яких професійна орієнтація спрямовується на закріплення традиційних гендерних ролей... В Україні дівчаток традиційно навчають вести хатнє господарство (приготування їжі, шитво), хлопчиків – столярної та слюсарної справи. У школі існує негласний розподіл навчальних дисциплін (і навчальних предметів) на "жіночі" й "чоловічі"... До жіночих відносять літературу, іноземну мову, рідну мову, біологію, історію. До чоловічих – алгебру, геометрію, фізику, хімію. Чоловічі предмети вважають важчими, для їх вивчення потрібні "вроджені здібності", а успішність із них – важливішою. Натомість вважається, що жіночі предмети (переважно гуманітарного циклу) не важко добре вивчити при достатній старанності [5, с. 484].

Значному утвердженню гендерних стереотипів у школі та підтримці гендерної нерівності сприяє так званий прихований навчальний план, який існує паралельно з офіційним навчальним планом. Він охоплює зміст предметів, стиль викладання, тендерні стосунки на роботі, тендерну стратифікацію вчительської роботи та спрямований на ще більше зміцнення станових установок, що й без того вкоренилися у нашому суспільстві [2, с. 14].

Дотримуючись традиційних стереотипів про жіночі й чоловічі ролі, вчителі, які самі дуже сильно страждають від гендерної нерівності, свідомо чи неусвідомлено передають ці погляди дітям, посилюючи дію інших агентів гендерної соціалізації. У шкільному житті ми часто зустрічаємося ще з одним протиріччям: коли педагог забуває про свою гендерну роль, але разом із тим вимагає від учня виконання ролі представника своєї статі. Парадокс: у проведеному О. Кікінеджи опитуванні "Поширеність гендерних стереотипів серед педагогів загальноосвітніх шкіл" чимало вчителів залишаються невизначеними у власних гендерних орієнтаціях, не переконані у необхідності розвитку андрогенних властивостей, сповідують ідеологію компліментарності чоловічих та жіночих ролей [3, с. 27].

Ще однією проблемою, яка виникла в межах шкільної системи, є низький відсоток чоловіків серед педагогічного складу, що спричиняє формування і підтримку гендерних міфів про чоловічу грубість і жіночу логіку.

Як наслідок, школа продукує формування усталених гендерних стереотипів. Саме у школі формується точка зору, що чоловіки відіграють найзначнішу роль у суспільстві та культурі, і закладається основа меншовартості жінки. "Досі потужною є громадська думка про те, що успішне життя жінки співвідноситься тільки із сім'єю та дітьми, а чоловіка з кар'єрою і фінансовою заможністю" [6, с. 6].

Наведені приклади свідчать, що гендерний аспект є визначальним у процесі реалізації сучасної виховної роботи школи, саме він може дієво вплинути на формування соціально-рольового статусу кожного учня і забезпечити особистісний підхід. Упровадження гендерного компонента в навчально-виховний процес можливе за умови застосування гендерних підходів і реалізації мети гендерного виховання.

Завданнями гендерного виховання є: реалізація гендерного підходу в усіх ланках навчально-виховного процесу; усвідомлення проблем гендерного паритету; оволодіння певним обсягом знань про упередження щодо кожної статі та їх усвідомлення; пом'якшення стереотипів щодо сімейних, професійних та суспільних ролей та корекція уявлень про норми маскулітності/фемінітності; збагачення емоційного світу, створення умов для розвитку індивідуальних здібностей із метою самореалізації

особистості; накопичення та формування досвіду егалітарної поведінки. Засобом упровадження гендерного виховання в навчально-виховну діяльність є включення в освітній процес гендерної складової та застосування особистісно зорієнтованого підходу у взаємодії вчителів та учнів [1, с. 89].

На думку В. Кравця, *гендерне виховання пов'язане з моральним, фізичним, естетичним, розумовим і трудовим*. Наприклад, у процесі трудового виховання створюються уявлення дітей про те, що праця людей різної статі має свою специфіку, яка пов'язана з фізіологічними особливостями та історичним аспектом розвитку людини: праця чоловіків традиційно передбачає більші фізичні навантаження, ніж праця жінок. Зв'язок гендерного виховання з фізичним аналогічний: на заняттях фізкультури підбирають такі вправи, які розвивають різні фізичні якості і формують певне ставлення до стилю поведінки (фігура, постава, хода, динаміка рухів). Гендерне виховання пов'язане з естетичним, наприклад, в організації дозвілля, де враховуються надання переваги дітям, залежно від статевих відмінностей. Зв'язок гендерного виховання з моральним виявляється в ознайомленні дітей із елементарними поняттями про мораль, роль у суспільстві людей різної статі, орієнтації дітей на майбутню соціальну функцію [4].

Гендер стає невід'ємною частиною *правової освіти і виховання*. Гендерний підхід допомагає актуалізувати міжнародний правозахисний досвід. Напрямок "Гендерна рівність і права дітей" дозволяє донести в доступній формі до свідомості учнів "Конвенцію про права дитини". Старшокласники з'ясовують передумови створення правових документів із рівних прав та можливостей, опановують основні статті Загальної декларації прав людини, формують уявлення про міжнародне законодавство із захисту прав людини та ліквідації всіх форм дискримінації. Опанування положень Закону України "Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків" формує уявлення про рівні права і можливості жінок і чоловіків. Звернення до Закону України "Про попередження насильства в сім'ї" дозволяє звернути увагу на проблеми насильства і його попередження і коригує роботу класних керівників із батьками.

Гендерний аспект є визначальним у *профорієнтаційній роботі* серед учнів, він допомагає орієнтуватися на сучасному ринку праці, визначати актуальність певних професій та їх гендерну специфіку, вчить оцінювати соціальну значущість чоловічої та жіночої продуктивної праці, визначати і долати професійну дискримінацію.

Народознавчі і етнопедагогічні основи гендерної рівності формують уявлення дітей про стосунки між жінками і чоловіками, які історично склалися в Україні, про сімейно-шлюбні відносини, про традиції і звичаї українського народу.

Гендерний підхід суттєво впливає на *підготовку учнів до сімейного життя*. Він дозволяє поглибити уявлення старших підлітків про традиційні та егалітарні гендерні ролі, домінуючу (патріархальну чи матріархальну) та партнерську сім'ю.

Важливим пріоритетом виховного процесу є організація *самоврядування* у школі, бо саме зі шкільних виконкомів, учкомів, президентських рад, республік виростають відомі політики та державні діячі, які будуть мати великий вплив на суспільство, а деякою мірою будуть визначати і майбутнє життя в Україні.

Самоврядування як метод самоорганізації учнівського колективу забезпечує формування товариських взаємин і організаторських якостей, залучає всіх учнів до управління шкільними справами. Саме в організації даного процесу найяскравіше проявляються гендерні ролі і стереотипи, притаманні нашому суспільству.

Гендерні стереотипи – це форми поведінки, які суспільство очікує від людей залежно від їхньої статі, встановлюючи при цьому жорсткі стандарти [6, с. 32]. Саме вони заважають людині знайти своє місце в житті, реалізувати свої таланти й здібності. Упровадження гендерних підходів у систему самоврядування допоможе подолати усталені погляди на лідерські якості представників обох статей.

Реалізація гендерного виховання відбувається за допомогою *засобів і прийомів*, які реалізуються за допомогою *методів виховання і сучасних інтерактивних освітньо-виховних технологій*, а саме: інтерактивна міні-лекція, дискусія, диспут як груповий аналіз проблемних ситуацій; робота у фокус-групах, індивідуальні та групові творчі (навчально-дослідницькі) завдання, захист гендерних проєктів, мозкова атака, створення колажів на гендерну тематику, сюжетно-рольова гра, складання наративу (повчальних історій, психологічних портретів, казкових розповідей, гендерної автобіографії, аналіз життєвих випадків), психологічні тренувальні вправи (тренінгові заняття) [8, с. 60-61].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, гендерні аспекти сприяють реалізації сучасного змісту виховання в Україні, створюють умови для ідентифікації вихованця із загально визнаними цінностями і якостями, дають можливість з'ясувати ієрархію суб'єктивних цінностей учнівської молоді, прогнозують майбутні життєві практики, визначають чинники сучасного виховання (сім'я, школа, особистість учителя, соціальні інститути), дозволяють реалізувати проєктно-технологічний підхід у вихованні, формують виховний простір розвитку особистості, що в комплексі впливає на формування соціально-рольового статусу юнаків та дівчат.

Використані джерела

1. Вихор С. Т. Гендерне виховання: паралелі кризь століття / С. Т. Вихор // Наука і сучасність. Наука і сучасність : зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. – К. : Логос, 2003. – Том ХІІ. – С. 82–90.
2. Воробйова С. Гендерна проблематика в контексті розвитку загальноосвітньої школи / С. Воробйова // Гендерна освіта в сучасному університеті: досвід, проблеми, перспективи: Матеріали міждисциплінарної всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих учених. – Кривий Ріг. – 22-23 жовтня 2014 р. – Кривий Ріг: КП ДВНЗ "КНУ", 2014. – С. 13–15.
3. Кікінеджи О. Соціально-психологічні чинники диференціації гендеру в українському соціумі (гендерна дискримінація в освіті) / О. Кікінеджи // Освітнянин. – 2008. – № 4. – С. 22–28.
4. Кравець В. П. Гендерна педагогіка: навчальний посібник [Електронний ресурс] / Володимир Кравець. – Тернопіль: Джура, 2003. – 415 с. – Режим доступу : <file:///G:/Мои%20документы/gender%20metod%20mater/Підручник%20Гендерна%20педагогіка/genderna%20pedagogika/L%201.htm>.
5. Луценко О. А. Гендерна освіта й педагогіка / О. А. Луценко // Основи теорії гендеру : [навчальний посібник]. – К.: "К.І.С.", 2004. – С. 476–503.
6. "Ми – різні, ми – рівні". Основи культури гендерної рівності: навчальний посібник для учнів 9 – 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів / [за ред. О. Семиколєнкової]. – К.: Ніка-Центр, 2010. – 176 с.
7. Наказ МОН України "Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту" (№839 від 10.09.2009) :[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/other/4849>.
8. Програма "Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України" (Наказ № 1243 МОН, молоді та спорту України від 31.10. 2011 р.): [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565/.
9. Як навчати школярів долати гендерні стереотипи: конспекти занять. Навчально-методичний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів [колектив авторів за заг. ред. Т. Говорун]. – К., 2011. – 805 с.

Yuda L. A.

GENDER ASPECTS IN SCHOOL EDUCATION

The author substantiated the necessity of improving the contemporary educational work in school according to gender aspects.

The main object of an article is to highlight the role of gender aspects of educational work in school.

The author analyzes the problems of gender education. It is noticed that modern educational system is characterized by gender segregation, which manifests itself in the reproduction of gender stereotypes. There are hidden and open items in school programs. Open discrimination is presented by dividing the educational programs for boys and girls. The teachers themselves suffer from gender inequality. Another problem is the low percentage of men among teaching staff, which causes the formation and support gender myths about rude males and female logic.

Introduction of gender component in educational process is possible upon condition of implementation of gender approaches and realization of the main object of gender education.

The author marks out areas connected with gender education such as: moral, physical, aesthetic, intellectual, labor, and legal. Also stresses that the gender dimension is crucial in vocational work and organization of government.

Implementation of gender education is happening through tools and techniques that are implemented using modern methods of education and interactive educational technologies such as: mini-lecture, discussion, debate as a group analysis of problem situations; work in focus groups, individual and group creative (teaching and research) problem, protecting gender projects, brainstorming, creating collages on gender issues, role-playing game, compiling narrative (instructive stories, psychological portraits, fairy tales, gender autobiography analysis of vital cases), psychological training exercises (trainings).

Key words: *gender, gender pedagogics, gender education, gender approaches, educational work, directions, tools, techniques and methods of education.*

Стаття надійшла до редакції 25.11.2015 р.